

Jevgenyij Popov: A SZAMIZDAT EMLÉKÉRE

Ó, SZAMIZDAT, SZAMIZDAT! A szó, amelyet fordítás nélkül átvettek idegen nyelvek, csakúgy, mint a SZPUTNYIKot, a GULAGot, a PERESZTROJKÁt. Mint görbe tükörben visszaverődik benne az egész szovjetizmus a maga idióta zsargonjával, totalitárius rövidítéseivel -- s egyben logikus betetőzése is, utolsó láncszeme is annak az ideológiai béklyónak, amely több mint hetven éven át gúzsba kötötte az orosz írókat és olvasókat. GOSZIZDAT (ÁLLKIDÓ) volt az állami kiadó rövidítése, POLITIZDAT (POLITKIDÓ) a politikai irodalomra szakosodott kiadóké, s bizony volt még katonai kiadó VOJENIZDAT (KATKIDÓ) fedőnéven, szakszervezeti PROFIZDAT jelöléssel, létezett SZOVHOZ, KOLHOZ, CCCP... Bocsáss meg, Uram! Megnyomorítottuk az orosz nyelvet, súlyosan beteggé tettük.

Él viszont egy apró, de bátor nép Nepál keleti szegletében, akiket serpáknak hívnak. A serpák kísérik a hegymászókat, akik arra vágnak, hogy meghódítsák az Everestet, a világ legmagasabb csúcsát, ám a hódítókat a serpák gyakran a saját vállukon kénytelenek vinni, mint az apró gyerekeket. Néha elgondolkodom a serpákon. Kik is ők? Használják-e segédeszközöket, hogy megkönnyítsék a törékeny vállaikra nehezedő terhek cipelését? Vidámak, vagy néha depressziós rohamok gyötrik őket? Van-e jövőjük?

Feltételezem, hogy azokban az országokban, amelyek nem ízlelték meg a totalitarizmus gyönyöreit, a SZAMIZDAT iránti érdeklődés hasonlatos az én serpák iránti érdeklődésemhez. Semmiféle gyakorlati haszna nincs, de a nyugati értelmiségiek lelkének fényesebbik részét kitölti, ami önmagában véve helyénvaló és Istennek tetsző magatartás. Sokan úgy tartják, hogy a SZAMIZDAT terminusa önmagától jött létre, ahogyan önmagától keletkezett a víz, a föld vagy a tetű. Ez tévedés. Élt ugyanis Moszkvában egy költő, Nyikolaj Glazkov. A mozit kedvelők ismerhetik Tarkovszkij Andrej Rubljov című filmjéből, ahol a metaforikus levegőúszót alakítja, ki a középkori Oroszországban megpróbált összetákolni egy léggömböt. "Röpülök! Röpülök!" - kiabálta boldogan, majd szédítő sebességgel belezuhant a piszkos mocsárba.

És Glazkov, akit az el nem ismert zseni híre övezett, nős, épp ő találta fel az ötvenes évek végén a SZAMIZDAT szót. Ő volt az, aki miután közlésüktől több szerkesztőség elzárkózott, saját verseit vékony kötetekbe fűzte, a borítójukra ráírta a hivataloskodás paródiájaként, hogy SZAMIZDAT (ÖNKIDÓ), s ettől kezdve ez a terminus szolgált arra, hogy megnevezzék a cenzúrától mentes, szabad irodalmat, ezt a legújabb kori történelemben teljességgel szokatlan -- magánjellegű, de egyben tömegszerű -- jelenséget, a szövegek sajátos előállítási, terjesztési és fogyasztási módját.

Jómagam az ötvenes évek végén iskolásfiú voltam Szibériában. Diáktársaimmal elhatároztuk, hogy létrehozunk egy irodalmi folyóiratot -- annál is inkább, mivel a tömegkommunikációs szervek egymás szavába vágva bizonygatták, hogy hazánkban egyszer s mindenkorra végeztek a sztálinizmus szörnyűségeivel, eljövend egy új kor, amelynek végén "a szovjet emberek jelenlegi nemzedéke a kommunizmusban fog már élni". Miután összeszedtem saját verseimet és elbeszéléseimet, és a többiekével együtt 16 példányban írógépen átmásoltam a szövegeket, majd feldíszítettem nyugati festők képeinek reprodukcióival, és végül elláttam egy mottóval a fővárosi költő, Jevgenyij Jevtusenko "Frissességet, frissességet, frissességet szomjúhozom" című verséből, szétszöttük barátainknak és ismerőseinknek a folyóiratot, és

vártuk a dicsőséget. A dicsőség nem azonnal jött meg, hanem a harmadik és (sajnos), utolsó szám után. A városban beszélni kezdtek rólunk. Összehívták a Komszomol városi bizottságának értekezletét, ahol velünk -- szinte még gyerekekkel -- közölték, hogy a folyóiratunk maga az ideológiai felforgatás, amely az ellenség, az amerikai imperializmus kezére játszik. A főszerkesztőt kirúgták a főiskoláról, engem, a helyettesét a Komszomolból, amelynek egyébként sohasem voltam a tagja, de erről a harc hevében megfélemeztek az ideológiai tisztaság bajnokai. A legfőbb vádpont egy Borisz Paszternak verseiről szóló cikk volt, hiszen nem sokkal előtte a szovjet sajtóban hisztérikus kampány zajlott le annak kapcsán, hogy ő, a Doktor Zsivágo című regény szerzője Nobel-díjat kapott.

Cenzúrázatlan irodalom mindig is létezett Oroszországban. Elegendő felidézni azokat a kéziratban keringő műveket, amelyeket Csaadajev, a filozófus írt, vagy pedig Puskin és Lermontov erotikus verseit, Ragyiscsev antifeudális művét, az Utazás Pétervárról Moszkvába című regényt - a 19. századból. Vagy visszaemlékezni a 17. századra, amikor Avvakum esperes, ez a lázadó egyházi íásaiban leleplezte a hivatalos egyházat és kormányzatot. Vagy még mélyebbre merülve a Léthé vizeibe, utalni a csepurágó-komikusok szövegeire, akik évszázadokkal megelőzték mind az abszurd költészetet, mind a "fekete humor" műfaját, mind pedig a "szexuális forradalmat", ám én állítom, hogy a SZAMIZDATnak egyedül a totalitarizmus, ez a nemtelen, durva szörnyeteg az apja és az anyja egyszemélyben.

Merthogy alig dördült el a legendás Auróra cirkáló lövése, jelt adva a 17-es esztendő bolsevik puccsának megkezdésére, az új kormány máris kiadta a Dekrétumot a sajtóról, amely ismét bevezette a monarchia bukása után egyszer már megszüntetett cenzúrát.

Azzal megkezdődött a tánc! Jött a publikációk betiltása, folyóiratok, újságok megszüntetése, még ha azokat olyan lojális személyiségek adták is ki, mint Makszim Gorkij, a bolsevikieknek és magának Leninnek meghitt barátja; jöttek a fizikai megsemmisítések, a letartóztatások, a kultúra kiemelkedő képviselőinek száműzése az ország határain túlra...

Az irodalomban a totalitarizmus eleven megtestesülése az úgynevezett "szocialista realizmus" dermedt tömbje lett, amelyet úgy hirdettek meg, mint ami a fénysugaras valóság ábrázolásának egyedül helyes módszere, és amelyről a mókamesterek menten viccet faragtak. "Mi a szocialista realizmus? - A párt és a kormány iránt érzett hála, amely az Ő számukra is érthető formában fejeződik ki." Érthető, hogy ez a fikció a hazánkban 1985 után bekövetkezett változások szeleinek első hathatósabb fuvallatára szétoszlott, s a szocialista realizmus ma csupán az irodalomtörténetészeket érdekli, no meg a fogásait parodizáló ifjú modernistákat.

Csak hogy van a dologban valami paradox. Éppen a szocialista realizmusnak ezekben az éveiben, az irtózatosságot idején, a rettegés és a terror közepette alkották meg azokat az irodalmi remekműveket, amelyek ma irodalmunk legfőbb büszkeségei. Mihail Bulgakov Mester és Margaritája, Anna Ahmatova Rekviemje, Andrej Platonov Csevegurja, vagyis az a regény, amely az orosz irodalom számára ugyanolyan jelentőséggel bír, mint az angolszászban James Joyce Ulyssese - mindezeket a rendszer ELLENÉRE írták meg, bár ugye kimondottan művészi termékek voltak, amelyek első ránézésre nem érintik a dolgok kialakult rendjét, s mindezek hosszú éveken át pihentek az asztalfiókban, vagy rejtekhelyeken őrizték őket, esetleg a BEAVATOTTAK, azaz a szerzők legközelebbi barátai és a hozzájuk hasonlatosan

gondolkodók kívülről megtanulták a szövegeket.

Éles kritikáknak vetették alá Zosczenkót, Babelt, Pilnyakot, akiknek a műveit gyakorlatilag kivonták az irodalmi forgalomból. Kézírtos vagy szóbeli volt nemcsak Oszip Mandelstam csaknem egész munkássága, hanem az első orosz-szovjet abszurd szerzők minden műve - Vvegyenszkijé, Olejnyikové és Danyil Harmszé, akinek Jelizaveta Bam című színdarabja több mint húsz évvel Becket Godot-ra várva című darabja előtt született.

A szerzők közül sokan elpusztultak a sztálini koncentrációs táborokban, de szinte minden, amit csak alkottak, a SZAMIZDAT klasszikus művévé vált, mihelyt 1953-ban meghalt a ragyás kommunista istenség, Sztálin, s beköszöntött a kor, amelyet találóan olvadásnak neveztek el - vagyis nem valódi tavasznak, csupán két fagyhullám közötti átmeneti felengedésnek.

A desztalinizálás, amelyet a vidám kommunista, Nyikita Hruscsov kezdett el, véghezvitte történelmi tettét. A szellemet kiengedték a palackból, és hamarosan kiderült, hogy soha többé nem lehet oda visszatessékelni.

Épp az "olvadás" lett az az időszak, amikor a SZAMIZDAT magára öltötte a tömegkultúra vonásait, különösen az új, Sztálin utáni nemzedék tagjait vonzotta, akiknek eredetileg nem volt veszélyérzetük. A félelem később jelentkezett, az újabb stagnálás idején, amikor rengeteg SZAMIZDATos - írók, olvasók, külső megfigyelők - ütközött bele szemtől szembe a háromfejű szörnybe: a pártba, az államba és a KGB-be, s ettől mindegyikük kénytelen volt megejteni saját választását, miként azt megtette az ismert emberjogi harcos, hosszú éveken át a szovjet lágeretek foglya, Vlagyimir Bukovszkij, kinek "karrierje" azzal kezdődött, hogy nemhivatalos, SZAMIZDATos költői felolvasásokat rendezett Moszkvában a Majakovszkij-szobor tövében.

Sokszorosították a születőben lévő emberjogi mozgalom levelezését és dokumentumait, verseket és prózát, beleértve a századelőn született hozzáférhetetlen műveket, történeti tanulmányokat, művészettörténeti írásokat, nyugati szerzők fordításait, orosz emigráns írók alkotásait. Az az író, akit a hivatalos kiadványoknak a közelébe sem engedtek, egy pillanat leforgása alatt hallatlan népszerűségre tehetett szert, mint az Joszif Brodskij költővel történt, még jóval azelőtt, hogy megkapta volna a Nobel-díjat.

A SZAMIZDAT lett az a szabad zóna vagy ökológiai bűvőhely, ahol BÁRMELY író elrejtőzhetett, aki nem kívánta műveit megnyomorítani a párt mágikus "vonala" által. A tehetséges és tisztességes írók hivatalos kiadványokban megjelenő ritka publikációi lettek azok a kivételek, amelyek megerősítették a főszabályt: NEM ENGEDNI.

A SZAMIZDAT nem annyira technikai, mint inkább erkölcsi fogalom. Ezzel együtt, mint minden élő struktúra, rendszerezhető és leírható. Kezdetben hangos és grafikus SZAMIZDAT-ra oszlott. A hangzó SZAMIZDAT magnószalagokat, később kazettákat fed, amelyek dalköltők, "bárdok" költői fellépéseit és dalait rögzítik, ők éneküket gitárral kísérik. A "magnó forradalma" szülte Bulat Okudzsavát, Alekszandr Galicsot, Vlagyimir Viszockijt, Julij Kimet, akiknek dalait - miként a népszerű dalszöveg mondja -- "Moszkvától a távoli végvidékekig" ezerszámra terjesztették. Nem hivatalos vagy félhivatalos fellépéseiken, mondjuk egy tudományos kutatóintézet eldugott klubjában az első sorban ott ültek fanatikus rajongóik: ölkben

magnetofon, és az egyik héten Moszkvában előadott dalukat a következő héten már hallani lehetett a Távol-Keleten.

Követőik, a SZAMIZDAT-bárdok Ahmatova, Gumiljev, Brodskij, Cvetajeva, Zabolockij verseire költöttek dalokat, akiknek nevei akkoriban a hivatalos sajtóban nemkívánatosnak minősültek. A "szerzői dalok" klubjai akkoriban gyakorlatilag az ország minden nagyvárosában léteztek, számos mai sztár ott kezdte pályafutását.

A grafikai SZAMIZDAT három formában létezett: fényképen, gépírással és xeroxban (azoknak a sokszorosítógépnek a márkanéve alapján, amelyek a hetvenes évek elején nagy számban jelentek meg a Szovjetunió irodáiban és intézeteiben). A kéziratot vagy a könyvet filmszalagra fényképezték és kezdetleges nagyító berendezés segítségével elkészítették a SZAMIZDAT fényképes válfaját, azaz egy stósz rendezetlenül álló, vastag fényképpapírt. "Az Erika négy példányt bír" - énekelte meg Alekszandr Galics az írógépet, mint a SZAMIZDAT alapvető technikai eszközét, s ez a négy példány egy szemvillanás alatt tizenhattá változott, majd ezt követően a hólabda körbejárta az országot, egyre csak nőtt, terebélyesedett. Ezeket az írógépeket a KGB munkatársai nagy előszeretettel kobozták el házkutatások alkalmából, s ha a lakásban nála kriminálisabb bűnjelre nem bukkantak, úgy a gépet feltétlenül bevitték, hogy legalább ezzel megszorongassák a SZAMIZDATost. Az írógépeket a legritkább esetben adták vissza, tulajdonosaikat ennél jóval gyakrabban küldték száműzetésbe, táborokba, elmeógyógyintézetekbe vagy emigrációba.

A xerox-gépeket csaknem a Szovjetunió végnapjaiig a legszigorúbb ellenőrzés alatt tartották, de ez egy cseppet sem zavarta azokat az egyszerű embereket, akik kiszolgálták ezt a nyugati technikát, és akiket állandóan kioktattak arról, mennyire megengedhetetlen, hogy saját egyéni előnyeik érdekében használják a masinákat. Nem zavarta őket abban, hogy szakadatlanul áthágják ezt a tilalmat, tisztességteljes ellenszolgáltatás fejében, amelyeket a tiltott irodalom kedvelői vagy a SZAMIZDAT hivatásos képviselői kínáltak fel érte. Gyarló az ember, ki keresetének kiegészítésére vágyik, ám ez a gyarlóság erősebbnek bizonyult az egész rendszerénél.

A "hivatásosok" könyveket árultak, beköltették őket, hogy szalonképes külsőt öltsenek. Személyesen láttam aranysegélyű kötésben Nabokov, Solzsenyicin és a nemhivatalos irodalom számos más bálványának köteteit. Gyakrabban keltek el ismerősökön keresztül, mint a feketepiacon, ahol mindig bele lehetett botlani provokátorokba. Sok irodalmárnak volt beszállítója, aki ellátta a tiltott alkotásokkal, ők az újkeletű pre-Gutenberg korszaknak olyan "fekete könyvesei" voltak, akik jó pénzért a megrendelőt érdeklő bármely kiadványt beszereztek.

Éppen ezért mulatságos volt hallgatnom egyes intelligens honfitársaim megnyilvánulásait, akik még a kilencvenes évek elején is váltig bizonygatták, hogy csak a peresztrojka nyitotta fel a szemüket: azokban az években csak az nem olvasott tiltott könyveket, aki vagy nagyon lusta volt, vagy nagyon óvatos. Az ilyen művek remek születésnapi ajándéknak számítottak, csereberélték, adták-vették őket. Gyakorlatilag MINDEN művelt családban, BÁRMELYIK városban, (nem csupán Moszkvában és Leningrádban) volt SZAMIZDAT, s az olyan SZAMIZDAT-bestsellerek mennyisége, mint a GULAG-szigetecsoport, vagy Venyegyikt Jerofejev Moszkva-Petuski című műve, az én véleményem szerint elérte a hivatalos irodalom

példányszámaikat.

Mivel a társadalmi tudatban fordulóponttá 1968 augusztusa vált, amikor a szovjet csapatok bevonultak Prágába, s ettől a naptól kezdve olyan illúziókat kergetni, miszerint a szovjet népre "fényes jövő" vár, csakis komplett hülye tudott. Vagy olyasvalaki, akinek ELŐNYÖS volt ilyen illúziókat táplálnia.

Leépült és egyre butult a hatalom, eszét vesztette a párt, elbürokratizálódtak a megtorlás szervei, megkezdődött a tömeges emigrálás a Szovjetunióból, újabb emigráns folyóiratok jöttek létre, megszorodtak a kapcsolatok a külföldiekkel, aktívan dolgoztak az orosz nyelven sugárzó nyugati rádióállomások, amelyeknek "Hangjai" a zavarás ellenére eljutottak hazánk legtávolabbi zugába is.

A SZAMIZDAT hathatós ajzószerre tett szert a TAMIZDAT, vagyis a külföldön oroszul megjelent könyvek révén, visszatért a Szovjetunióba a rádiók Hangjain, a megszállottak magnóra vették ezeket az adásokat, ezek szövegét legépelték, s ily módon a kör bezárult. A vámosok az államhatáron elkobozták a SZAMIZDATot meg a TAMIZDATot, úgy kutattak utánuk, mint a fegyverek vagy a kábítószer után, de mindig akadtak olyanok, akik hajlandók voltak vállalni a kockázatot, így az illegális "kulturális csere" folytatódott. Ebben az egyre izmosodó folyamatban szovjet és külföldi állampolgárok egyaránt részt vettek - köztük turisták, tudósok, újságírók, írók, színészek.

A "brezsnyevi korszak" utolsó nagy irodalmi botrányának ürügye az 1979-ben létrehozott Metropol elnevezésű almanach lett, amely a legkülönbébb korú, ismertségű, esztétikai-etikai kötődésű szerzők közül fogott össze 25 hivatalos és nem hivatalos személyiséget. A szerzők és az irodalombarátok köréből verbuválódott önkéntes segítők manuálisan elkészítettek 12 példányt az almanachból, egy-egy ilyen példány vagy 1000 flekket számlált. Négy darab írógéppapírt ráragasztottunk egy merev műszaki rajzlapra, és mindezt beletettük egy hatalmas kartondossziéba, amelyet márványmintás papírral vontunk be, amitől is ez az ormótlan kiadvány lenyűgözően ironikus és szimbolikus külsőt öltött, távolról emlékeztetett egy 90x50 centiméteres sírkőre. Az orosz irodalom földjébe ásott sír fölé emelt emléklapra.

Jellemző módon az almanachot, amelyet az irodalmi hivatalnokok visszakézből elutasítottak, már azt az egyszerű követelést is hallatlan pimaszságnak kiáltva ki, hogy rövidítés nélkül adják ki, nos, ők maguk 50 példányban tüstént lemásolták ezt a válogatást és átadták a szovjet íróknak azzal, hogy minden teketória nélkül ítéljék el. Ezt ők meg is tettek egy zajos kampány keretében, amelynek jelszava ez volt: METROPOL: A LÉLEK PORNOGRÁFIÁJA. Nem meglepő hát, hogy az almanach szélteben-hosszában körbejárt Moszkvában, kétszer is megjelent az Egyesült Államokban, lefordították angolra és franciára. Most, több mint húsz évvel a történetek után én, mint a szerkesztők-válogatók egyike, őszinte köszönetet mondok azoknak a nagyhatalmú irodalmi hülyéknek, akik a mi szerény gyermekünknek ilyen nagyszabású reklámot csináltak.

Ám az almanach a ZGYESZIZDAT első sikertelen kísérlete is lett. Mi a hazánkban HIVATALOSAN meg akartunk jelentetni valami olyasmit, amit a haza HIVATALOSAN elutasított, és ebben az értelemben az 1968-as "francia forradalom" diákjainak jelszavát

vallottuk: LEGYETEK REALISTÁK - KÖVETELJETEK LEHETETLENT.

Más lapra tartoznak azok a klasszikus SZAMIZDAT folyóiratok, amelyek sehogyan sem fértek össze a hivatalossággal - mint a Csaszi, Obvodnij kanal *, 37, Vecse, Poiszki, Nagyezsda, Mityin zsurnál. Tanúsíthatom, hogy ezek a 10-20 példányban megjelenő, mindössze tucatnyi előfizetővel rendelkező kiadványok bármely "vastag", főállású munkatársak garmadájjával dolgozó hivatalos folyóiratnak becsületére váltak volna, mivel megjelenésük egyetlen kritériuma a minőség és a jóízlés volt, a honorárium egyedüli formája pedig az idézés a KGB-be vagy éppenséggel házkutatás a kiadók és a szerzők lakásán. Éppen ezekben a folyóiratban jelent meg első ízben sok olyan mű, amely később a megújult hivatalos irodalmi folyóiratok büszkeségévé vált.

A hatalom a besúgók és az informátorok által létrehozott hálózata révén természetesen tökéletesen tisztában volt a SZAMIZDAT hatósugarával, és ismerteit arra használta fel, hogy ha valami oknál fogva kipécézett magának BÁRKIt is, akkor emiatt is üldözhesse. Különösen ádáz üldöztetés jutott a SZAMIZDAT osztályrészéül vidéken, ahol a titkosrendőrség unatkozó munkatársai saját munkájuk létjogosultságát igazolandó zajos pereket rendeztek a "fekete könyvesek" ellen, ki-kiróva a büntetések teljes tárházát az embernek a szabad szó iránti természetes vonzalmáért. Andrej Amalrik történészt azért tartóztatták le, mert valahol az Urálban rábukkantak a Megéri-e a Szovjetunió az 1984-es évet? című SZAMIZDATos könyvére; barátomat, az ígéretes világűr-fizikus és költő, Vlagyimir Nyesumovot megfosztották munkahelyétől, és 24 óra leforgása alatt el kellett hagynia lakóhelyét, egy "zárt" várost, mert "birtokolta és terjesztette" a Doktor Zsivágót. Az efféle történeteknek se vége, se hossza, és én remélem, hogy egyszer majd születik egy több kötetes eposz, "A SZAMIZDAT ezeregy éjszakája" címmel.

Mi történt a SZAMIZDAT-tal, miután hazám túladott a totalitarizmuson? Az egykori SZAMIZDATosok egy része legális kiadó lett, akik kénytelenek a "banditakapitalizmus" és egy újfajta konjunktúra viszonyai között létezni, ahol a komoly irodalommal a szórakoztató és pornográf irodalom versenyez. Ám a "SZAMIZDAT népének" döntő többsége (a tegnapi iskolások, diákok, fiatal mérnökök, bölcsészek) irodalomkedvelők maradtak. Felcseperedve, jó néhány keserű tapasztalattal gazdagabban csupán 1991-ben vették elő SZAMIZDAT könyveiket a rejtekhelyekről, és helyezték el a polcokon, tehát körülbelül abban az időben, amikor kudarcot vallott az első kommunista puccs, és az Irodalmi Múzeumban megrendezték az első SZAMIZDAT-kiállítást.

SZAMIZDAT+TAMIZDAT=ZGYESZIZDAT, azaz ÖNKIADÓ+OTTKIADÓ=ITTKIADÓ, amiről BÄRMELYIK moszkvai könyvesboltban meg lehet győződni, mert szabadon árulnak MINDEN, egykor mégoly nagyon tiltott könyvet is. Amitől is számos honfitársamnak -- különösen a fiatalabbaknak --, az a tévképzete támadt, hogy EZ MINDIG IS ÍGY VOLT, hogy a "folyamat visszafordíthatatlan", és így tovább. Nos, MAJD MEGLÁTJUK - ahogy az orosz szólás mondja. Meglátjuk, ha megérjük. Kiderül, visszafordítható vagy visszafordíthatatlan-e ez a folyamat, és az is, nem ölti-e fel végül a gonosznak a totalitarizmustól eltérő, ismeretlen, gnómszerű alakját.

Addig is emlékezzünk meg illő szavakkal az irodalmi serpákról, a SZAMIZDAT-nak azokról az ismeretlen napszámosairól, akik soha nem látott csúcsokra cipelték fel törékeny vállaikon a

kultúrát. Kevés segédeszközük volt ahhoz, hogy megkönnyítsék a reájuk nehezedő terhet. Nem azokról az írókról, költőkről, kiadókról beszélek, akiknek neve manapság közzsájon forog, hanem az egyszerű emberekről, mint Tánya, a gépírólány, aki sok-sok éven át gépelt SZAMIZDATot. Beleőrült a folytonos zaklatásokba, az állandó rettegésbe, és végzett magával - az 1980-as Nyári Olimpiai Játékok idején, akkor, amikor az éjszakai Moszkva fölött az eget tompa pukkanásoktól kísérve beterítették a tűzijáték csillagszóróinak sokszínű fényei, s az egész országot ellepte a szimpatikus olimpiai Misa képe, kinek fizimiskája oly meglepően emlékeztetett a kihunyófélben lévő Leonyid Brezsnyev elhízott ábrázatára.

Holka László fordítása, Magyar Lettre 38. számában (2000. Ősz)

* Leningárdi utcanév.